

DRUŽBA
BLAGOSTANJA
50 LET POZNEJE

**Aktualnost
Komarjeve kritike 1967**

Uredila Matija Ogrin
in Andrej Lokar

**Philosophia
perennis**

DRUŽBA BLAGOSTANJA
50 LET POZNEJE

ORDO ET MYSTERIUM 2

Philosophia
perennis

DRUŽBA BLAGOSTANJA
50 LET POZNEJE

Aktualnost
Komarjeve kritike
1967

Uredila Matija Ogrin in Andrej Lokar

ORDO ET MYSTERIUM 2

Philosophia
perennis

O knjigi filozofskih učencev Milana Komarja

Druga knjiga naše zbirke prinaša svojevrstno nadaljevanje in razvoj prve knjige, ki vsebuje zapis predavanj Milana Komarja iz leta 1967: *Problemi človeka v družbi blagostanja*. Pričujoča, druga knjiga, je nastala iz prispevkov, ki so jih Komarjevi filozofski učenci v Buenos Airesu podali na simpoziju »Los problemas humanos de la sociedad opulenta: La vigencia de un curso 50 años después« – Problemi človeka v družbi blagostanja: aktualnost Komarjevih predavanj 50 let pozneje. Simpozij sta priredila Fundación Emilio Komar in založba Sabiduría Cristiana. Na njem so od 24. do 26. oktobra 2017 filozofski nadaljevalci misli Milana Komarja, zdaj tudi sami kot univerzitetni profesorji in člani akademskih institucij, razvijali Komarjeva spoznanja o globokih problemih blagostanjske civilizacije 50 let po njegovih znamenitih predavanjih naprej v razne smeri filozofske antropologije, politične filozofije in filozofije kulture.

Ta knjiga je pomembna zaradi vsaj treh stvari, ki so vsaka na svoj način dragocene. Prvič, knjiga nazorneje pokaže ter izpričuje daljnosežnost, malone preroškost Komarjevih filozofskih spoznanj o razpadu marksizma in skorajšnjem propadu komunističnih sistemov v letu 1967, ko se je vsem zdelo, da je marksizem še vedno v vzponu – kot tudi o notranji brezizhodnosti zahodnih družb blagostanja.

Drugič, posebna dragocenost te knjige je, da nekateri avtorji v njej nakazujejo smeri, v katerih je preseganje notranjih

protislovij družbe blagostanja realno mogoče, morda sploh edino možno.

Tretjič, ta knjiga je prva in edinstvena v tem, da se z njo misel slovenskega krščanskega misleca, ki je zrasel iz stoletne tradicije filozofskega realizma, vrača v domači prostor prek njegovih filozofskih učencev iz daljnih krajev – iz Argentine. V tej knjigi moremo Slovenci prvikrat začutiti »prostornino« intelektualnega vpliva, ki ga je profesor Milan Komar imel na akademskih institucijah v Buenos Airesu.

Pobudo za izdajo te knjige je dal Andrej Lokar, ki je besedila tudi prevedel, opremil z izčrpnimi pojasnjevalnimi opombami, zbral kratke biografije vseh avtorjev in napisal spremno besedo. S tem je dal spodbudo in pokazal eno od možnosti, kako nadaljnje življenje filozofskega realizma Komarjeve misli med njegovimi učenci v Argentini prenesti v slovenski prostor, ga tako rekoč presaditi na domača tla, iz katerih je zrasel tvorec te misli, profesor Milan Komar, in iz katerih upamo, da bodo pognali novi miselni zasnutki.

Matija Ogrin

MILAN KOMAR,
VIZIONAR PADCA MARKSIZMA
ALI »NE PRILIZUJMO SE
UMIRAJOČEMU«

Alberto Berro

Príčujoče besedilo¹ je osnovano na dveh odlomkih iz besedila tečaja *Problemi človeka v družbi blagostanja*, ki ju bom uporabil kot teoretični okvir za to, kar imam povedati. Najprej gre za obsežni odlomek, ki ga najdemo na strani 38 in dalje (podčrtave so naše).² V njem naletimo na našo poglobitno temo. V besedilu tega tečaja iz leta 1967, katerega namen je bil

¹ Besedilo je pisna različica predstavitvenih besed na začetku simpozija »Problemi človeka v družbi blagostanja. Dnevi ob petdeseti obletnici tečaja« [t.j. Komarjevih predavanj v letu 1967], ki jih je priredila *Fundación Emilio Komar*, besedilo pa sem sestavil po tem dogodku. Izvirnika nisem prebral, marveč odpredaval, v njem pa so bila komentirana besedila postavljena na konec predavanja, medtem ko so tu predstavljena na začetek.

(*Fundación Emilio Komar* – Fundacija Milana Komarja v Buenos Airesu je bila ustanovljena v začetku leta 2006, in sicer tik po Komarjevi smrti. Njen namen je pospeševati preučevanje krščanske filozofije z vidika učenja Milana Komarja, biti referenčna točka za tiste, ki se hočejo približati njegovim naukom, ter nazadnje zbirati in ohranjati njegovo pisno zapuščino ter odkrivati njegova zabeležena ali zgolj posneta predavanja. Op. prev.)

² Avtor izvorno navaja argentinsko izdajo *Los problemas humanos de la sociedad opulenta*, Buenos Aires, Sabiduría Cristiana, 2017, ki vsebuje prepis filozofskih predavanj tečaja, ki ga je Milan Komar podal leta 1967. Prva izdaja v knjižni obliki je izšla leta 2001, druga izdaja pa ob petdeseti obletnici tečaja leta 2017, obe pri Centro de estudios humanísticos Sabiduría Cristiana, založbi, ki so jo Komarjevi filozofski učenci v Buenos Airesu ustanovili 1. septembra leta 2000.

Ker je omenjeno Komarjevo delo o problemih človeka v blagostanjski družbi referenčna točka te knjige, tako da ga vsa poglavja komentirajo ter citirajo, ga zato navajamo tudi po slovenski izdaji: knjiga M. Komar, *Problemi človeka v družbi blagostanja* je izšla leta 2018 kot prvi zvezek zbirke *Ordo et mysterium*

razmišljati o svetu, ki je nasproten svetu marksizma, to se pravi, o svetu »družbe blagostanja« ter človekovih problemih v njej, smo lahko prebrali naslednje besede:

»Napadi na metafiziko imajo seveda svoje posledice. Mnogokrat smo namreč brali, da je treba izločiti iz Marxovega koncepta alienacije še zadnje sledi metafizike. Toda – kam to pelje? To pelje k totalni *pozitivizaciji marksizma*. Končna realnost s tem izgubi zadnji globoki uvid, zadnje, kar bi lahko kogar koli navdušilo, zadnji razlog, ki bi lahko privedel do globokega *angažmaja*. Stvari je treba zatorej jemati – kakor pravi mislec Claude Lévy-Strauss,³ ta razvpiti pozitivistični antropolog s Sorbone, ki je gorostasni ideološki odraz sveta družbe blagostanja –, stvari je treba jemati hladno in ne vroče, zakaj vroče lahko jemljemo samo stvari, v katerih je nekaj božanskega. Samo tam je mogoč angažma, ker nihče noče skočiti v posodo, v kateri je deset centimetrov vode. Voda mora biti globoka. Ne moremo pa poglobiti nečesa, kar ni globoko – to je golo dejstvo.

pri zavodu Philosophia perennis skupaj s prevodom dela *Libertad y liberalidad* (»Svoboda in velikodušnost«). Op. prev.

- ³ Claude Lévy-Strauss (1908–2009), francoski antropolog in etnolog, utemeljitelj teorije strukturalizma in strukturalistične antropologije. Poučeval je antropologijo na Collège de France in bil član francoske Akademije. Z Jamesom Geomeom Frazerjem in Franzom Boasom velja za očeta moderne antropologije. Njegov pristop poskuša aplicirati strukturalno jezikoslovje Ferdinanda de Saussura na antropologijo z namenom, da bi razgradil etnocentrično naravnost, ki je vse dotlej prevladovala v tej vedi. Mitologijo in tudi posamezne mite je razumel kot svojevrstne diskurze, ki nam omogočajo spoznavanje jezika samega. Ker je verjel, da ne obstaja »avtentična« in drugače nekega mita, pač pa, da so vsi miti odraz iste jezikovne strukture, je poskušal izslediti bazične mitske enote – »miteme«. Glede bazične strukture mita je zastopal teorijo binarne opozicije, ki je temeljila na Heglovi dialektiki. V svojem delu *Strukturalna antropologija* je razumel kulturo kot sistem simbolne komunikacije. Lévy-Strauss je zagovarjal teorijo, da mitske zgodbe temeljijo na univerzalnih zakonih, saj podobni miti nastajajo v različnih kulturah. To pa predpostavlja obstoj enega samega univerzalnega zakona, ki oblikuje človeško misel. Njegova poglobljena dela so: *Rasa in zgodovina* (»Race et histoire«, 1952), *Strukturalna antropologija* (»Anthropologie structurale«, 1958), *Mitologije* (»Mitologies«, 1971), *Oddaljeni pogled* (»Le regard éloigné«, 1983). Op. prev.

S praktičnega stališča se ne morem odločiti za angažma, za predanost, za totalni preobrat, kot je zahtevala nekdanja revolucija, če je realnost popolnoma ploščata, pozitivna, predmet zaledenelega motrenja. *Revolucija ne more biti hladna.*

Po eni strani je torej *marksizem naravno težil v to smer, kajti to je ireverzibilno.* Toda po drugi strani je prisotna zavest, da *v stranki ni več idealizma, da v mladini ni navdušenja, da jo mamita luksuz in komfort* itd. Ogorčeni so nad škotskimi srajcami in oblačili znamke Mac Gregor,⁴ s katerimi se nekateri mladi šopirijo. To je žalitev za staro revolucionarno generacijo.

Ni več idealizma in ga tudi ne more biti, kajti dediščina teološkega izvora se je že obrabila. In ravno družba blagostanja je s svojim nabojem silnega materialnega blagostanja in s proizvajanjem odvečnega povzročila omenjeni razkroj znotraj komunističnega sveta.

Tako je prišlo po eni strani *do izpraznitve, popolne odstranitve neke bistvene dinamične razsežnosti komunizma,* po drugi strani pa je sama družba blagostanja s svojo množico materialnih dobrin – med njimi mnogih odvečnih komfortnih in luksuznih dobrin – *potrdila vse teze starega marksizma,* še posebej teze mladega Marxa⁵ o alienaciji človekove osebe.

⁴ Znamka športnih in drugih oblačil, ustanovljena leta 1931. Op. prev.

⁵ S to oznako navadno opredeljujemo Marxova dela, ki so nastala po njegovi preselitvi v Pariz leta 1843, ko se je pridružil radikalnemu časopisu *Nemško-francoski letopis* (»Deutsch-französische Jahrbücher«), pri katerem je sodeloval tudi Bakunin. V Parizu je v svojih člankih začel označevati delavski razred (proletariat) kot revolucionarno silo, postal komunist ter spisal nekaj misli o ekonomiji in filozofiji, ki so bile objavljene šele leta 1930 pod naslovom *Pariški rokopisi*. Po preselitvi v Bruselj leta 1844 se je z Engelsom posvetil temeljitemu preučevanju zgodovine in napisal delo *Nemška ideologija* (»Die deutsche Ideologie«), ki je bilo izdano po njegovi smrti. V to obdobje sodita tudi deli *Enajst kratkih tez o Feuerbachu* (»Die kurzen elf Thesen über Feuerbach«, 1845) in *Ekonomski in filozofski rokopisi iz leta 1844* (»Ökonomisch-philosophische Manuskripte aus dem Jahre 1844«). Obdobje »mladega Marxa« imamo lahko za pretežno filozofsko ali sociološko obdobje njegove misli, medtem ko se s *Kapitalom* začinja njegovo zrelo obdobje, v katerem prevladujejo ekonomski vidiki. Op. prev.

Na tem mestu se soočamo z nadvse zanimivim, središčnim in nikakor ne obrobim dejstvom današnjega sveta, ki je neka-ko *pahnil komunizem v stanje popolne nemoči ravno s tem, da je potrdil njegove ključne teze.*

Družba blagostanja je zavrla komunizem na nekem specifičnem področju, ne da bi presegla njegove resnične osnove. *Komunizem je bil torej zavrt, bil je oropan svojega bistvenega dinamičnega ustroja. Družba blagostanja je le pospešila, kar bi sicer moral biti naraven potek stvari: umorila je religijo in moralo.*

Zato lahko v nemških in italijanskih revijah ter v revijah komunističnih dežel naletite na celo množico člankov, gledaliških iger itd., v katerih je *revolucionarno dejanje obravnavano kot nekaj zastarelega* ali vsaj kot nekaj, kar je zapadlo v globoko krizo.«

Na odličen povzetek iste teze naletimo na strani 49:⁶

»Marksizem je po drugi plati spričo družbe blagostanja povsem nemočen. Oropan je bil namreč svoje temeljne notranje dinamične napetosti: svoje religije, ki je, počasno izumirajoč zavoljo naravnih zakonitosti, čedalje bolj zapadala v nepovratno krizo. Z radikalnim izničenjem celotne teologizacije končnosti je imela družba blagostanja prek vzajemnega procesa opozicije-podreditve takšen učinek na svojega nasprotnika.«

* * *

Te besede želijo biti bolj osebno pričevanje kot pa akademska študija. Vsi, ki smo imeli priložnost poslušati svojega učitelja Milana Komarja v začetku sedemdesetih let, lahko izpričamo tole: da smo se skoraj dvajset let, preden so se pripetili izjemno pomembni dogodki, udeleževali nadvse lucidnih in resnično preroških pogovorov.

⁶ Milan Komar, *Problemi človeka v družbi blagostanja*. Ljubljana, Philosophia perennis, 2018.

Kako naj se nam ne bi, ko prebiramo pravkar navedene besede, porodil vtis, da se je tečaj kot razlaga pravkar dovršenih zgodovinskih dogodkov odvijal v začetku devetdesetih let, in ne, kakor je bilo v resnici, leta 1967?

Toda pomudimo se za hip ob svetovnem, cerkvenem in argentinskem kontekstu, v katerem se je tečaj odvijal.

Svetovni in cerkveni kontekst v letu 1967, pred njim in po njem

Šlo je za zelo intenziven zgodovinski čas. Dve leti pred tem se je zaključil Drugi vatikanski koncil,⁷ v Evropi pa se je pospešeno uveljavljal dialog med marksizmom in krščanstvom. Istega leta, torej leta 1967, je na primer Roger Garaudy⁸ v Parizu vodil krščansko-marksistični dialog z ameriškim jezuitom Quentinom Lauerjem.⁹

-
- ⁷ Drugi vatikanski koncil ali Drugi vatikanski vesoljni cerkveni zbor, ki ga je leta 1962 sklical papež Janez XXIII. ter ga leta 1965 zaključil Pavel VI. Namen koncila je bil prenova Cerkve in prilagoditev pastorale (ne nauka) modernim časom. Koncil je uvedel bogoslužje v domačem jeziku, utemeljil dejavnejšo vlogo laikov ter se zavzel za ekumensko zблиževanje krščanskih Cerkev ter spodbudil dialog z drugimi verami. Op. prev.
- ⁸ Roger Garaudy (1913–2012) je bil francoski filozof in humanist, ki se je leta 1988 spreobrnil v islam. Napisal je vrsto knjig, posvečenih marksizmu. Je avtor del: *L'Église, le communisme et les chrétiens* (»Cerkev, komunizem in kristjani«, 1949), *Humanisme marxiste* (»Marksistični humanizem«, 1957), *Pour un dialogue des civilisations* (»Za dialog med civilizacijami«, 1977). Op. prev.
- ⁹ Garaudy Roger in Lauer Quentin DJ: *Marxistes et chrétiens face à face: Peuvent-ils construire ensemble l'avenir?*, Paris, Artaud, 1969; *A Christian-Communist Dialogue*. New York, Doubleday, 1968. (Quentin Lauer (1917–1997) je bil ameriški jezuit in hegeljanski filozof. Udeležil se je filozofskih razprav v zvezi s tomistično filozofijo, ki so se sukale okoli interpretacije metafizike pri Tomažu Akvinskem. Šlo je za novo tolmačenje tomizma, ki sta ga uvedla Étienne Gilson in Jacques Maritain, poudarjala pa sta predvsem eksistencialno plat tomistične metafizike. Je avtor del *A Reading of Hegel's Phenomenology of Spirit* (»Branje Heglove Fenomenologije duha«, 1977), *The Triumph of Subjectivity* (»Zmagoslavje subjektivitete«, 1958) in Edmund Husserl:

V tistih letih je bilo veliko razlagalcev koncila, ki so menili, da bi nova odprtost Cerkve do sveta morala vključevati tudi dialog – spravo z marksizmom oziroma konkretnije celo poenotenje z marksisti v nekakšni ortopraxis,¹⁰ ki bi vodila k miru in pravičnosti.¹¹

Naslednjega leta – 1968 – so na velikih univerzah na Zahodu izbruhnile študentske demonstracije¹² oziroma tako imenovani »študentski protesti«. Komar se je v treh mesecih obve-

Phenomenology and the Crisis of Philosophy (»Edmund Husserl: fenomenologija in kriza filozofije«, 1965. Op. prev.)

- ¹⁰ *Ortopraxis* oziroma ortopraksa je sestavljenka iz starogrških besed *orthos* in *praxis*. Njen pomen je pravilna praksa ali pravilno obnašanje. V teologiji sta ortopraksa in ortodoksija pogosto razumljeni kot nasprotje. Nekatere oblike krščanstva poudarjajo pretežno pravilnost doktrine (nauka), druge pa se osredotočajo predvsem na prakso krščanskega življenja. Sicer pa se izraz ortopraksa lahko nanaša tudi na ustrezno opravljane rituale. Op. prev.
- ¹¹ Tako na primer J. B. Metz v svoji knjigi *Teología política*. Glej: Leocata F., *La teología de J. B. Metz*, Sapientia vol. XXXIV, Buenos Aires, 1979, str. 89–90. (Johann Baptist Metz (1928) je nemški katoliški teolog in profesor teologije na univerzi v Münstru. Bil je študent Karla Rahnerja, a se je kmalu oddaljil od njegove transcendentalne teologije in se preusmeril k teologiji, utemeljeni v praksi. Bil je pobudnik politične teologije, ki je pozneje znatno vplivala na teologijo osvoboditve. Osredotočal se je predvsem na vprašani *spomina* in *solidarnosti*. Je avtor del *Zur Theologie der Welt* (»Za teologijo sveta«, 1973), *Glaube in Geschichte und Gesellschaft. Studien zur einer praktischen Fundamentaltheologie* (»Vera v zgodovini in družbi. Razprave o praktični temeljni teologiji«, 1977), *Zum Begriff der neuen politischen Theologie* (»Pojem nove politične teologije«, 1967–1997). Francisco Leocata (1944), filozof in preučevalec zgodovine argentinske filozofije, katoliški duhovnik. Objavil je več kot deset del o filozofiji, med katera sodijo: *La vida humana como experiencia del valor. Un diálogo con Luis Lavelle* (»Človeško življenje kot izkustvo vrednote. Dialog z Luisom Lavello«, 1991), *Los caminos de la filosofía en la Argentina* (»Pot filozofije v Argentini«, 2004), *Estudios sobre la fenomenología de la praxis* (»Razprave o fenomenologiji prakse«, 2007). Op. prev.)
- ¹² Študentske demonstracije so se na Zahodu začele z gibanjem za državljanske pravice v ZDA in z nasprotovanjem vietnamski vojni. Svoj višek so študentski protesti dosegli leta 1968. Na Vzhodu je tudi prišlo do protestov zaradi odsotnosti svobode govora in zaradi kršenja državljskih pravic. Med naizrazitejšimi so bili Praška pomlad in študentski protesti na Poljskem ter v Jugoslaviji. Op. prev.

KAZALO

- O knjigi filozofskih učencev Milana Komarja** 5
- Alberto Berro** 7
MILAN KOMAR, VIZIONAR PADCA MARKSIZMA
ALI »NE PRILIZUJMO SE UMIRAJOČEMU«
- Ricardo Delbosco** 27
DRUŽBA BLAGOSTANJA SPRIČO FILOZOFŠKE
SILE MARKSIZMA
Komar in Del Noce:
petdeset let po skupni diagnozi
- Martin Sušnik** 41
DEDIŠČINA MARKSIZMA V (NE PRETIRANO)
SVOBODNEM SVETU
- Oscar Kitashima** 69
VODILNA VLOGA TEHNOZNANOSTI
V POHODU ČLOVEŠTVA 21. STOLETJA
- Albano Jofré** 99
MARKSIZEM KOT POSLEDICA HEGELJANSTVA

Giselle Flachsland	119
DRUŽBA BLAGOSTANJA IN NJENA PODREDITEV IMANENTISTIČNIM POSTAVKAM MARKSIZMA	
Carolina Riva Posse	145
PETDESET LET PO TEČAJU <i>PROBLEMI ČLOVEKA V DRUŽBI BLAGOSTANJA</i>	
Marisa Mosto	157
MISTIKA, KRITIKA IN UTOPIJA	
Juan Andrés Levermann	179
KOMAR IN RAZPLOD MARKSIZMA KOT RELATIVIZMA	
O avtorjih	211
Andrej Lokar	221
TOLAŽBA FILOZOFIJE O vraščanju filozofije Milana Komarja v slovenski duhovni humus	